

ПСИХОЛОГІЧНІ ТРУДНОЩІ НАБУТТЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ОСОБАМИ, ЩО ВІДЧУЛИ НАСЛІДКИ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

В. Ю. Вінков, м. Київ

З'ясовано, що в процесі набуття соціального капіталу важливе значення має усвідомлення спільнотою впливу наслідків воєнного конфлікту. Як найбільш чутливі сфери, на які вплинув воєнний конфлікт, визначено матеріальний добробут і здоров'я. Респонденти, що відчували на собі наслідки воєнного конфлікту, вважають, що в цих сферах їхнє життя погіршилося, а негативні зміни в житті найближчого оточення, на їхню думку, зачепили його матеріальний добробут, професійну самореалізацію, душевну гармонію і рівновагу та здоров'я. Зафіксовано ефект парадоксальної толерантності, який полягає в тому, що комунікативна толерантність цих респондентів не сприяє набуттю ними соціального капіталу. Встановлено, що, оцінюючи поведінку й спосіб мислення партнерів по спілкуванню, вони рідше використовують себе як еталон і не прагнуть переробити своїх партнерів; у них меншою мірою виражена нетерпимість до фізичного або психічного дискомфорту, що створюється їхніми партнерами, проте вони більш схильні робити безпідставні узагальнення щодо інших.

Ключові слова: адаптація, соціальний капітал, міжособові стосунки, толерантність, копінг-стратегії.

Постановка проблеми. Воєнний конфлікт на Донбасі і величезна кількість пов'язаних із цим конфліктом проблем, що постали в різних площинах суспільного життя, змусили українське суспільство шукати адекватні шляхи їх розв'язання. Емпіричне дослідження та науковий аналіз наслідків конфлікту дають змогу віднайти більш ефективні рішення в розв'язанні проблем адаптації спільноти, а вивчення психологічних особливостей набуття соціального капіталу в таких умовах і пов'язаних із цим труднощів сприятиме в подальшому виробленню ефективних стратегій адаптації як окремих соціальних груп, так і суспільства в цілому до наслідків воєнного конфлікту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій і виокремлення невирішених частин загальної проблеми. Воєнний конфлікт на сході України неоднаково вплинув на суспільство: одні соціальні групи зазнали більш сильного впливу, інші – меншого. У такій ситуації слід враховувати, *по-перше*, віддаленість від місця розгортання подій. Адже одна справа – стежити за допомогою ЗМІ, і зовсім інша – бути в самому епіцентрі цих подій. Дистанція від епіцентру подій визначається радше не якимись фізичними величинами, а суб'єктивними, тобто тут більш важливо, як особа оцінює вплив цих подій на неї. А проте вона може не до кінця усвідомлювати такий вплив, тому навряд чи зможе пояснити для себе причинно-

наслідковий зв'язок між своїм психоемоційним станом і подіями на Донбасі. Гірше, коли такий вплив супроводжується ще й травматизацією, тоді особі доводиться опрацьовувати й психотравму [3]. Події на Донбасі чинять масовий вплив на спільноту, тому можна говорити про колективну психотравму, яку спільнота намагається опрацювати [4]. Усе це накладає свій соціально-психологічний відбиток на перебіг адаптації до цих подій. По-друге, окрім адаптації через отриману психотравму, відбувається ще й адаптація до нових умов, в яких опинилася спільнота. Навіть ті, хто був начебто далеко від подій на Донбасі, змушені переосмислювати свої погляди і коригувати власну поведінку в нових реаліях. Хоч вони і є більшою мірою тільки спостерігачами, проте все одно залишаються суб'єктами взаємодії з тими, хто пережив ці події, і можуть впливати на перебіг адаптації постраждалих.

Події, зумовлені воєнним конфліктом на сході України, викликали певні зрушення як у суспільній свідомості, так і у свідомості окремої особи. Відповідно, такі психологічні зміни накладають свій відбиток і на процес трансформації соціального капіталу, що є одним із важливих показників адаптації спільноти до теперішніх умов.

Мета статті: з'ясувати соціально-психологічні особливості набуття соціального капіталу особами, що відчували на собі наслідки воєнного конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті вивчення психологічних стратегій адаптації спільноти до наслідків воєнного конфлікту в процесі трансформації соціального капіталу нас найбільше цікавило, які психологічні якості сприяють набуттю соціальних зв'язків у теперішніх умовах. Щоб виявити ці якості, ми скористалися методикою вивчення копінг-стратегій (Р. Лазарус, С. Фолкман в адаптації Т. Крюкової) [1], методикою діагностики загальної комунікативної толерантності (В. Бойко) [5], шкалою базових переконань (Р. Янофф-Бульман) [2], методикою визначення деструктивних настановлень у міжособових стосунках (В. Бойко) [5]. Емпіричне дослідження проводилося на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка і Львівського національного університету імені Івана Франка, а також однієї з громадських організацій м. Києва. Усього було опитано 243 особи.

Окрім роботи з переліченими вище методиками, респондентам пропонувалося висловити ступінь згоди-незгоди з такими твердженнями: "Я зміг завести нові знайомства з моменту початку воєнних дій на Донбасі", "Я зміг досить успішно пристосуватися до теперішніх умов життя в нашій країні" і "Бойові дії на Донбасі не вплинули на моє особисте життя". Ці твердження за своїм змістом відображають суб'єктивну оцінку респондентами впливу воєнного конфлікту на сході України на їхнє життя та змін у житті і в соціальному капіталі як основних показників адаптації.

На основі співвіднесення показників адаптації і показників методик ми змогли визначити соціально-психологічні особливості набуття соціального капіталу особами, що відчували на собі наслідки воєнного конфлікту.

Відповідно до мети нашого дослідження респонденти мали відповідати, чи вплинув на їхнє життя воєнний конфлікт на Донбасі. Тому їм пропонувалося висловити ступінь згоди-незгоди із твердженням “Бойові дії на Донбасі не вплинули на моє особисте життя”. Зрештою було виокремлено три групи респондентів: 1) групу, члени якої погодилась із впливом на їхнє життя воєнного конфлікту (25,1%); 2) групу, члени якої не заперечувала такого впливу (49,8%); і 3) групу тих, що не визначилися з відповіддю (24,7%).

Порівняння груп респондентів за ступенем згоди-незгоди із цим твердженням не виявило суттєвих відмінностей у копінг-стратегіях, базових переконаннях, деструктивних настановленнях у міжособових стосунках і комунікативній толерантності. Далі нас цікавило, в яких саме сферах життя відбулися зміни. Тому респонденти цих груп мали можливість оцінити такі сфери свого життя: взаєморозуміння в сім’ї, взаємини зі своїми друзями, взаємини з оточенням, матеріальний добробут, професійна самореалізація, кар’єрне зростання, душевна гармонія і рівновага, здоров’я. Відтак можна було побачити, на які сфери життя воєнний конфлікт має найбільший вплив.

Найбільші відмінності за критерієм Манна–Уїтні на значущому рівні проявилися між цими групами у сфері матеріального добробуту та здоров’я. У групі, що відчувала такий вплив, виявився більший відсоток тих, хто говорив про погіршення матеріального добробуту ($p < 0,001$) та здоров’я ($p < 0,05$), порівняно з групою, що не відчувала цього впливу (рис. 1). Спостерігаємо, отже, тенденцію звуження проблеми воєнного конфлікту лише до матеріальних негараздів і проблем зі здоров’ям в особистому житті, тоді як психологічні проблеми в уявленнях респондентів відходять на другий план.

Проте оцінка життя свого найближчого оточення і суспільства в цілому відображає протилежну тенденцію. Представники цієї ж групи зазначили, що в їхньому найближчому оточенні, крім сфер матеріального добробуту та здоров’я, зміни в бік погіршення відбулися у взаєморозумінні в сім’ї, професійній самореалізації та душевній гармонії й рівновазі (рис. 2).

У житті ж суспільства в цілому зміни відбулися у взаєморозумінні в сім’ї, взаєминах з друзями та оточенням і кар’єрному зростанні. Респонденти, що відчували вплив воєнного конфлікту на їхнє життя, частіше оцінюють зміни в цих сферах життя суспільства як погіршення, тоді як ті, котрі не відчували, частіше обирали варіант, що зміни не відбулись або відбулося покращення (рис. 3).

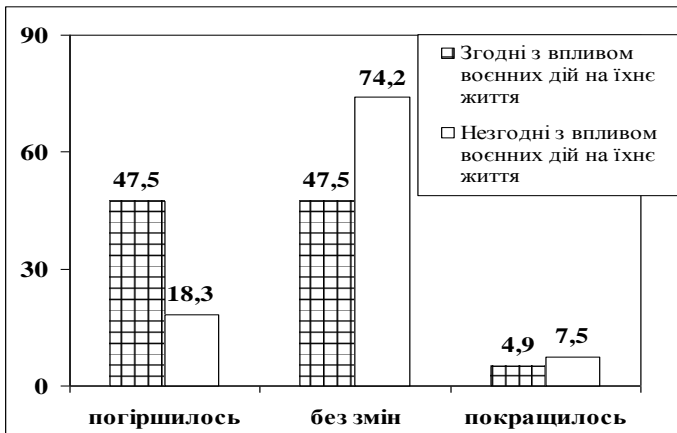
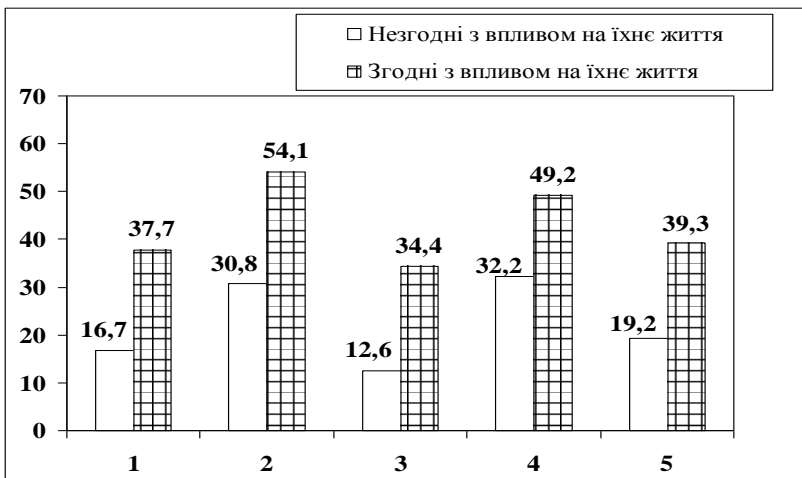
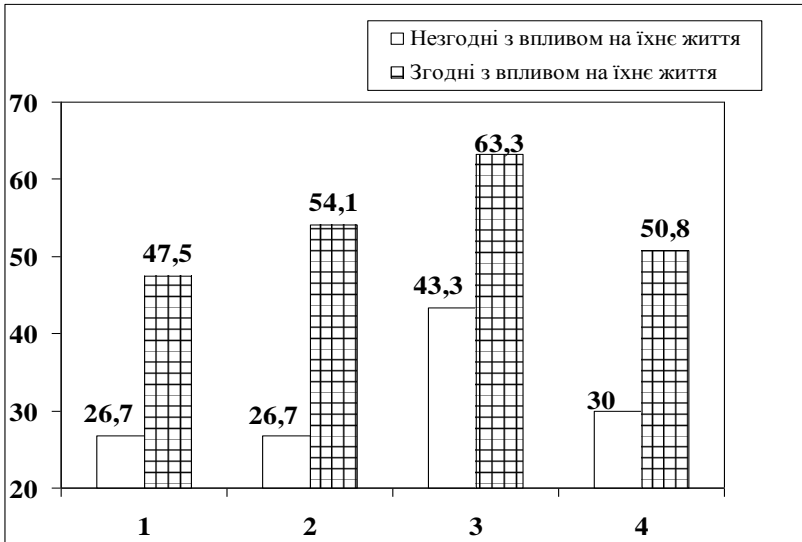

Рис. 1. Розподіл значень залежно від оцінювання респондентами змін у сфері матеріального добробуту (%)

Примітки: 1 – взаєморозуміння в сім'ї ($p < 0,01$), 2 – матеріальний добробут ($p < 0,01$), 3 – професійна самореалізація ($p < 0,01$), 4 – душевна гармонія і рівновага ($p < 0,05$), 5 – здоров'я ($p < 0,01$)

Рис. 2. Оцінювання погіршення в житті своїх друзів і родичів респондентами, що згодні і не згодні із впливом на їхнє життя воєнних подій на Донбасі (%)

Примітки: 1 – взаєморозуміння в сім'ї ($p < 0,01$); 2 – взаємини зі своїми друзями ($p < 0,001$); 3 – взаємини з оточенням ($p < 0,05$); 4 – кар'єрне зростання ($p < 0,05$).

Рис. 3. Оцінка змін у житті суспільства респондентами, що згодні і не згодні із впливом воєнного конфлікту на їхнє життя

Другим питанням, що нас цікавило, було, чи змогли респонденти зав'язати нові знайомства з моменту початку воєнних дій на Донбасі. Частка тих, хто дав ствердну відповідь на це питання, становила 41,9%; тих, хто не визначився щодо своєї позиції, – 23,7%; тих, хто не погодився, – 34,4%. Проте нас передусім цікавили відмінності між респондентами, які займали полярні позиції, тобто між групою респондентів, які набули соціального капіталу протягом останніх трьох років, і групою респондентів, що не змогли цього зробити. Порівняння цих груп за критерієм Манна-Уїтні показало, що найбільш вираженою копінг-стратегією вирішення складних життєвих ситуацій у групі респондентів з набутих соціальним капіталом (12,98 бала) є планування розв'язання проблеми (у групі, де респонденти не набули такого капіталу – відповідно 12,17 бала). Особи, що набули соціального досвіду, намагаються долати наявні проблеми шляхом цілеспрямованого аналізу причин і можливих варіантів поведінки в цій ситуації, а також вироблення подальшого плану на основі вже наявного досвіду і ресурсів. У групі респондентів, що не визначилися щодо своєї позиції з цього питання (набуття соціального капіталу), найвищі значення були в конфронтаційному копінгу (9,88 бала, $p < 0,05$) – на відмі-

ну від групи, що змогла набути соціального капіталу (8,97 бала). Це свідчить про те, що респонденти, яким складно визначитися щодо того, чи змогли вони набути нових знайомств, частіше використовують конфронтаційний копінг. Такі респонденти розв'язують свої проблеми за рахунок нецільеспрямованої активності, але при цьому вони досить енергійно чинять спротив труднощам і відстоюють свої інтереси. З огляду на отримані результати можна говорити про те, що копінг-стратегія планування розв'язання проблеми сприяє набуттю соціального капіталу, тоді як конфронтаційний копінг поширений переважно серед тих, кому важко чітко визначитися щодо власної позиції стосовно набуття нових знайомств з моменту початку воєнного конфлікту. Водночас в осіб з набутим соціальним капіталом більш виражені переконання, що світ прихильний ($p < 0,05$) і справедливий ($p < 0,05$) до них. Себе вони також сприймають у позитивному ракурсі, що відбивається у відчутті цінності свого Я (на рівні тенденції $p < 0,1$), контрольованості подій свого життя (на рівні тенденції $p < 0,1$) і впевненості у своїй удачі ($p < 0,05$).

У міжособових стосунках респонденти, що не змогли набути соціального капіталу, частіше демонструють завуальовану жорстокість щодо співрозмовників ($p < 0,05$), виправданий негативізм у судженнях про людей (на рівні тенденції $p < 0,1$), схильність робити необґрунтовані узагальнення про інших ($p < 0,05$) і мають здебільшого негативний особистий досвід спілкування з оточенням у минулому (на рівні тенденції $p < 0,1$). Тобто ця група респондентів вирізняється добре вираженим виявом деструктивних настановлень у міжособових стосунках.

Отже, респонденти, що набули соціального капіталу з моменту початку воєнного конфлікту, у розв'язанні проблемних ситуацій використовують копінг-стратегію планування, в міжособовому спілкуванні мають низький вияв деструктивних настановлень, а світ у їхній свідомості корелює з позитивним образом. Такі соціально-психологічні особливості допомагають їм налагоджувати контакти зі своїм оточенням.

І, нарешті, із твердженням “Я зміг досить успішно пристосуватися до теперішніх умов життя в нашій країні” погодилися 45% респондентів, не погодилися – 10,7% і не визначилися щодо нього – 44,2%. Тут ми також порівнювали групи респондентів, що займали полярні позиції щодо своєї адаптації. У групі респондентів, що змогли успішно адаптуватися до теперішніх умов, при оцінюванні змін у їхньому житті, а саме у взаєминах з навколишніми людьми (на рівні тенденції $p < 0,1$), кар'єрному зростанні ($p < 0,001$), професійній самореалізації ($p < 0,01$), душевній гармонії і рівновазі ($p < 0,01$) та здоров'ї ($p < 0,05$), зафіксовано більші значення в бік покращення й менші – у бік погіршення порівняно з групою респондентів, що не змогли успішно адаптуватися.

У сприйманні цими групами змін у житті їхніх друзів і родичів відмінності проявилися в оцінці кар'єрного зростання ($p < 0,05$). Група респондентів, що успішно адаптувалися, оцінювали зміни в цій сфері у бік покращення, а не погіршення. А в сприйманні змін, що відбулися в суспільстві, найбільші відмінності між групами проявилися в оцінці взаємин з оточенням (на рівні тенденції $p < 0,1$), кар'єрного зростання ($p < 0,05$) і професійної самореалізації ($p < 0,01$). Респонденти, що найбільш успішно пристосувалися до теперішніх умов, сприймають зміни в цих сферах більш оптимістично, ніж ті, хто не зміг цього зробити. Проте зміни, що відбулися в матеріальному добробуті суспільства ($p < 0,05$), якраз у бік покращення сприйняли ті, хто не зміг пристосуватися до теперішніх умов. Це говорить про те, що в непристосованих до теперішніх умов осіб на тлі незадоволення своїм матеріальним становищем може виникати хибне відчуття того, що інші матеріально почали жити краще, ніж вони.

Водночас за методикою “Шкала базових переконань” найбільші відмінності за критерієм Манна–Уїтні проявилися між цими групами за шкалами прихильності ($p < 0,01$) і справедливості ($p < 0,01$) світу до них, а також самоконтролю ($p < 0,001$). Більш високі значення продемонстрували респонденти, які успішно пристосувалися до теперішніх умов. Тобто такі результати свідчать про те, що успішна адаптація до теперішніх умов пов'язана із внутрішньою переконаністю респондентів щодо того, що світ прихильно ставиться до них і в ньому панує справедливість, а також що світ сповнений смислу і підвладний їхньому контролю. Найбільш вираженою копінг-стратегією у цих же респондентів виявилось планування розв'язання проблеми ($p < 0,05$), що говорить про їхню цілеспрямованість у прийнятті рішень щодо розв'язання наявних проблем.

Далі нас передусім цікавило, які соціально-психологічні особливості в набутті соціального капіталу проявилися залежно від впливу наслідків воєнного конфлікту на Донбасі. Для цього було виокремлено чотири групи респондентів (рис. 4):

- 1) група, що відчула на собі наслідки воєнного конфлікту, проте не змогла набути соціального капіталу;
- 2) група, що відчула на собі наслідки воєнного конфлікту і змогла набути соціальний капітал;
- 3) група, що не відчула на собі наслідків воєнного конфлікту, проте змогла набути соціальний капітал;
- 4) група, що не відчула на собі наслідків воєнного конфлікту і не набула соціальний капітал.

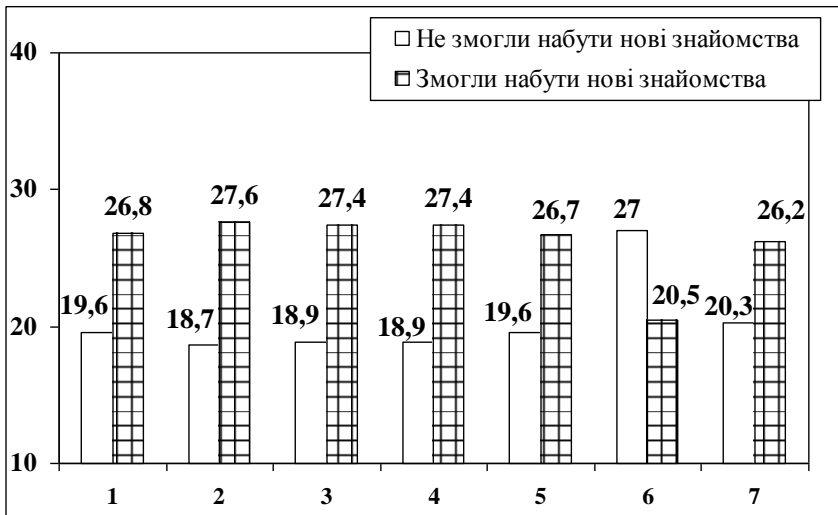

Рис. 4. Вияв комунікативної толерантності в групах респондентів залежно від впливу наслідків воєнного конфлікту і набуття соціального капіталу (середній ранг)

Порівняння першої і другої груп респондентів, що змогли і не змогли набути соціальний капітал з моменту початку воєнного конфлікту на Донбасі, проте однаково відчували вплив цих подій на своє життя, виявило, що в респондентів з набутим соціальним капіталом менш виражений вияв деструктивних настановлень у стосунках, що відбивається в меншій схильності робити безпідставні узагальнення про інших (на рівні тенденції $p < 0,1$). Водночас цим респондентам більш притаманне відчуття того, що їм завжди сприятиме удача в їхніх справах, а серед копінг-стратегій найбільш вираженим виявився самоконтроль (на рівні тенденції $p < 0,1$), що говорить про їхнє намагання брати під контроль свої емоції і почуття в критичних ситуаціях (рис. 5).

Відмінності між цими двома групами проявилися також у нетерпимості щодо оточення ($p < 0,05$). Респонденти, що не змогли набути соціального капіталу, менш схильні вважати себе еталоном для оцінювання поведінки й способу мислення інших людей (на рівні тенденції, $p < 0,1$), зазвичай менше прагнуть переробити, перевиховати партнерів ($p < 0,05$) та

більш терпимі до фізичного або психічного дискомфорту, який створюється іншими людьми ($p < 0,05$). На перший погляд може здатися, що вищий рівень толерантності мають ті респонденти, що змогли набути соціальний капітал. Однак отримані дані відбивають протилежний результат (рис. 5). Тобто респонденти, що відчували вплив подій на Донбасі, проте не змогли набути соціального капіталу, демонструють вищий рівень толерантності. Цей ефект можна назвати *парадоксальною толерантністю*.

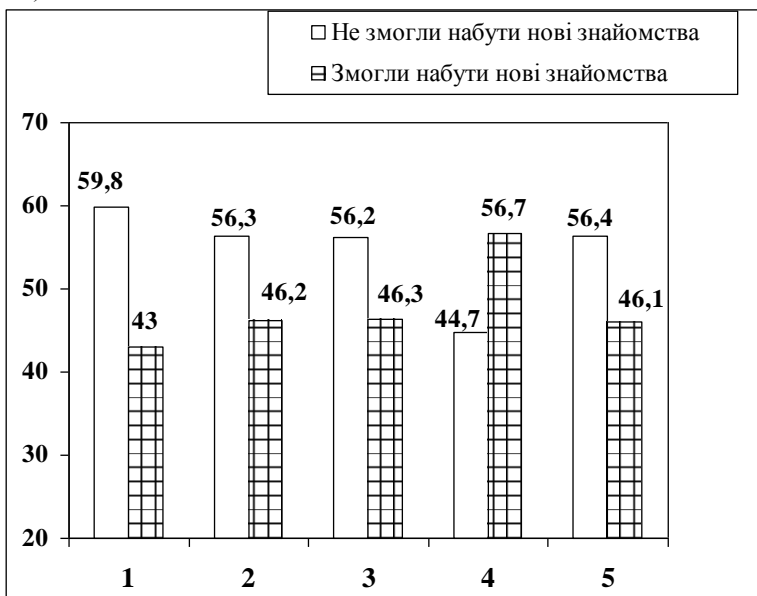
Примітки: 1 – використання себе як еталона для оцінювання поведінки й способу мислення інших людей ($p < 0,1$), 2 – прагнення переробити, перевиховати партнерів ($p < 0,05$), 3 – нетерпимість до фізичного або психічного дискомфорту, що створюється іншими людьми ($p < 0,05$), 4 – нетерпимість щодо оточення ($p < 0,05$), 5 – удача ($p < 0,1$), 6 – схильність робити безпідставні узагальнення про інших ($p < 0,1$), 7 – самоконтроль як копінг-стратегія ($p < 0,1$).

Рис. 5. Розподіл відповідей респондентів, які погодилися з тим, що події на Донбасі вплинули на їхнє життя (середній ранг)

Водночас у групі респондентів, які взагалі не відчували на собі наслідки війни, показники нетерпимості в спілкуванні ще вищі, ніж у групі респондентів, що відчували наслідки війни. Це свідчить про певну пасивність у взаємодії респондентів з низьким обсягом соціального капіталу, що відчували наслідки воєнного конфлікту. Вони не хочуть брати на себе роль активного суб'єкта та виявляти ініціативу, є зручними партнерами у взаємодії, оскільки легко погоджуються на різні пропозиції. При цьому такі особи легко йдуть на поступки всупереч власним інтересам, щоб

тільки догодити партнеру по взаємодії. Та група респондентів, що відчули наслідки воєнного конфлікту і набули соціальний капітал, з одного боку, демонструє самоконтроль у подоланні труднощів, нехтування своїми емоціями та почуттями, проте, з другого боку, такі особи більш нетерпимо ставляться до партнерів по взаємодії, що дошкуляють їм дрібними неприємностями.

Там, де події на Донбасі не вплинули на життя респондентів, відмінності між третьою і четвертою групами, що набули і не набули соціальний капітал, проявилися інакше, ніж у тих, хто відчув їхній вплив (рис. 6).

Примітки: 1 – виправданий негативізм у судженнях про людей ($p < 0,01$), 2 – схильність робити безпідставні узагальнення про інших ($p < 0,1$), 3 – негативний особистий досвід спілкування з оточенням ($p < 0,1$), 4 – переконаність у прихильності світу ($p < 0,1$), 5 – копінг-стратегія втеча-уникнення ($p < 0,1$)

Рис. 6. Розподіл відповідей респондентів, які погодилися з тим, що події на Донбасі не вплинули на їхнє життя (середній ранг)

Що ж до деструктивних настановлень у міжособових стосунках, то різниця проявилася за шкалою “виправданий негативізм у судженнях про людей” ($p < 0,01$), а на рівні тенденції – у схильності робити безпідставні узагальнення про інших ($p < 0,1$) і негативному особистому досвіду спілку-

вання з оточенням ($p < 0,1$). Група респондентів, що набули соціальний капітал, мають за цими шкалами менші значення, ніж ті, хто не набув, що говорить про меншу вираженість деструктивних настановлень у стосунках. Водночас такі ж відмінності проявилися і за шкалою базових переконань щодо прихильності світу до них ($p < 0,05$). Це свідчить про те, що ті, хто набув соціальний капітал, сприймають світ як дружній до них, що значно полегшує налагодження контактів порівняно з тими, хто сприймає світ як небезпечний.

У копінг-стратегіях відмінності проявились у допінгу втечі-уникнення (на рівні тенденції $p < 0,1$), що свідчить про те, що набуття соціального капіталу меншою мірою пов'язане зі схильністю до уникання труднощів у розв'язанні своїх проблем.

Висновки. Отже, отримані результати дають підстави вважати, що в процесі набуття соціального капіталу важливе значення має усвідомлення спільнотою впливу наслідків воєнного конфлікту. В осіб, що відчули такі наслідки, психологічні труднощі проявляються у сферах матеріального добробуту й здоров'я. Ці сфери життя зазнають найбільших змін у бік погіршення. Зафіксовано ефект парадоксальної толерантності, який полягає в тому, що комунікативна толерантність в осіб, що відчули наслідки воєнного конфлікту, не сприяє набуттю соціального капіталу. Особи, що не набули соціального капіталу, не схильні, оцінюючи поведінку й спосіб мислення партнерів по спілкуванню, використовувати себе як еталон чи прагнути переробити своїх партнерів; у них меншою мірою виражена нетерпимість до фізичного або психічного дискомфорту, що створюється їхніми партнерами, проте вони частіше схильні робити безпідставні узагальнення щодо інших.

Література

1. *Крюкова Т. Л.* Опросник способів совладання (адаптація методики WCQ) / Т. Л. Крюкова, Е. В. Куфтяк // Журнал практического психолога. – 2007. – № 3. – С. 93–112.
2. *Падун М. А.* Модифікація методики дослідження базисних упереджень личности Р. Янофф-Бульман / М. А. Падун, А. В. Котельгакова // Психологический журнал. – 2008. – Т. 29, № 4. – С. 98–106.
3. *Семенова Ю. С.* Теоретико-методологічний аналіз поняття “травма” [Електронний ресурс] / Ю. С. Семенова // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – Вип. 5. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadsps_2012_5_48.
4. *Суший О.* Проблема колективної травми в українському соціумі та пошук стратегії її опанування [Електронний ресурс] / Олена Суший // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Київ, 2014. – Вип. 6 (74). – С. 18–32. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/10592/1/S.O.V._Travma.pdf

5. *Фетискин Н. П.* Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – Москва : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002.

References

1. Kryukova, T. L. (2007). Oprosnik sposobov sovladaniya (adaptatsiya metodiki WCQ) [Ways of Coping Questionnaire]. *Zhurnal prakticheskogo psikhologa* [Journal of Practical Psychologist], 3, 93–112 (rus).
2. Padun, M. A., & Kotelyakova, A. V. (2008). Modifikatsiya metodiki issledovaniya bazisnykh ubezhdeniy lichnosti R. Yanoff-Bulman [Modification of the methodology for studying the basic beliefs of the person]. *Psikhologicheskii zhurnal* [Psychological Journal], 29(4), 98–106 (rus).
3. Semenova, Yu. S. (2012). Teoretyko-metodolohichniy analiz poniattia “travma” [Theoretic and methodological analysis of the notion of trauma]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy* [Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine], 5, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_48 (ukr).
4. Sushyi, O. (2014). Problema kolektyvnoi travmy v ukrainskomu sotsiumi ta poshuk strategii yii opanuvannya [The problem of collective trauma in the Ukrainian society and the search for a strategy for its mastering]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* [Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies], 6 (74), 18–32, http://lib.iitta.gov.ua/10592/1/S.O.V._Travma.pdf (ukr).
5. Fetiskin, N. P., Kozlov, V. V., & Manuylov, G. M. (2002). *Sotsialno-psikhologicheskaya diagnostika razvitiya lichnosti i malyykh grupp* [Sociopsychological diagnostics of personality development of small groups], Moscow: Publishing house of the Institute of Psychotherapy (rus).

Винков В. Ю. Психологические трудности приобретения социального капитала лицами, ощутившими последствия военного конфликта

Выявлено, что в процессе приобретения социального капитала важное значение имеет осознание сообществом влияния последствий военного конфликта. Как наиболее чувствительные сферы, на которые повлиял военный конфликт, определены материальное благосостояние и здоровье. Респонденты, ощутившие на себе последствия военного конфликта, считают, что в этих сферах их жизнь ухудшилась, а негативные изменения в жизни близкого окружения, по их мнению, затронули материальное благосостояние, профессиональную самореализацию, душевную гармонию и равновесие, а также здоровье. Зафиксирован эффект парадоксальной толерантности, который состоит в том, что коммуникативная толерантность этих респондентов не благоприятствует приобретению ими социального капитала. Установлено, что при оценивании поведения и способа мышления партнеров по взаимодействию они реже используют себя в качестве эталона и не стремятся переделать своих партнеров; у них в меньшей степени выражена нетерпимость к физическому или психическому дискомфорту, создаваемому их партнерами, но при этом они более склонны делать необоснованные обобщения относительно других.

Ключевые слова: адаптация, социальный капитал, межличностные отношения, толерантность, копинг-стратегии.

Vinkov V. Yu. Psychological problems of gaining social capital by individuals experiencing consequences of the military conflict

Public awareness of the consequences of the military conflict plays an important role in the process of gaining social capital. The most vulnerable spheres affected by the military conflict are material wellbeing and health. The respondents who experienced the consequences of the military conflict believe that their life has become worse in those spheres. The negative changes in the life of the people in their close environment, in the respondents' opinion, have affected their material wellbeing, professional self-realization, spiritual harmony and balance, and health. There has been found evidence of the paradox of tolerance effect, which implies that communication tolerance of those respondents do not facilitate their social capital acquisition. When evaluating their communication partners' behavior and the way of thinking the respondents more rarely use themselves as a model and have no will to change their partners. They demonstrate less intolerance to physical and psychical discomfort caused by their partners. However, they are more inclined to groundless generalizations about others.

Key words: adaptation, social capital, interpersonal relations, tolerance, coping strategies.

